

ВІДГУК

офіційного опонента доктора історичних наук, професора

Шаповалова Георгія Івановича

на дисертацію Мітковської Тетяни Сергіївни

«Розвиток гідрографії у Північному Причорномор'ї у ХІХ – на початку

ХХ ст.», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних

наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Дисертаційна робота Т.С. Мітковської за постановкою наукової проблеми, її новизною, теоретичним і практичним значенням є досить актуальною. На сьогоднішній день відсутні дисертаційні роботи з історії становлення та розвитку гідрографічної науки на теренах України у ХІХ – на початку ХХ ст. Відтак, здійснене вперше в українській історіографії дослідження процесу зародження та розвитку гідрографічної служби – галузі, важливої для вирішення комплексу соціально-економічних і політичних завдань України – морської держави з добре розвиненою водною транспортною інфраструктурою, є досить новаторською роботою.

Окресливши мету, дисертантка чітко визначила об'єкт і предмет дослідження, означила наукову новизну, практичне значення отриманих результатів та решту обов'язкових кваліфікаційних вимог до вступної частини дисертації.

Структура дисертації зумовлена поставленою метою, завданнями і характером дослідження. Робота чітко структурована і логічно узгоджена за розділами, а їх назви та назви підрозділів дають достатньо повне уявлення про змістовне наповнення. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (десяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (348 позицій) і додатків.

Перший розділ присвячений історіографічному та джерельному аналізу проблеми і характеризує рівень фахової підготовки авторки, вміння використовувати методологічні засади у дослідженні. При характеристиці використаної літератури авторка цілком логічно застосовує проблемно-

хронологічний принцип, який дозволив чітко з'ясувати ступінь наукової розробки обраної теми. Комплексний аналіз історіографічного доробку щодо зародження, становлення та розвитку гідрографії Північного Причорномор'я здійснено за хронологічним принципом і систематизовано за періодами: дорадянський, або часів Російської імперії, що охоплює весь часовий період дослідження (XIX – початок XX ст.), радянської доби (до 1991 р.) та сучасний, часів незалежності України. Т.С. Мітковська старанно проаналізувала наявні праці істориків та гідрографів-практиків, дослідила праці сучасних авторів, присвячених як окремим напрямам гідрографічної науки так і спробам дати всебічний аналіз розвитку гідрографії у Північному Причорномор'ї. Це дозволило їй дійти висновку про відсутність у вітчизняній історіографії узагальнюючих досліджень з означеної теми.

Проте, на наш погляд, потрібно було більше уваги приділити пошуку проблемних питань, що не знайшли відображення в історіографії з означеної теми.

Авторка опрацювала матеріали 10 фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, 10 фондів двох державних обласних архівів, фонди архіву Миколаївської астрономічної обсерваторії, Миколаївського обласного краєзнавчого музею та його філії – музею суднобудування та флоту. Ці фонди вміщують багаті і різнопланові джерела, що мають вагомe значення для проведеного дослідження: документи (збірки законодавчих державних актів, розпоряджень Морського міністерства, Міністерства шляхів сполучення, Міністерства фінансів, накази головних командирів Чорноморського флоту, звіти гідрографічних установ та навчальних закладів, що готували кадри для флоту, статистика); періодичні видання («Морський збірник», «Записки з гідрографії», «Російське судноплавство»); джерела довідкового характеру, що відтворюють певні аспекти історичного поступу в формуванні як загальнодержавної системи гідрографічної служби Російської імперії, так і

Гідрографічної служби Чорноморського флоту. Великий обсяг архівних джерел введено до наукового обігу вперше.

У дисертації Т.С. Мітковської привертають увагу методологічні засади дослідження, що базуються на загальнонаукових принципах історичної достовірності, наступності, діалектичного розуміння історичного процесу та ґрунтуються на пріоритеті документів, що дало змогу авторці всебічно проаналізувати діяльність установ гідрографічних служб Півдня України. Робота носить комплексний міждисциплінарний характер, тому її основи пов'язані з фундаментальними положеннями таких наук, як всесвітня історія, історія України, історія науки і техніки.

Слід зазначити широкий спектр наукової новизни дослідження. Прагнення до предметного висвітлення в другому розділі процесу формувань гідрографічних потреб у торговельно-промисловому та військово-морському комплексах Півдня України на початковому етапі освоєння земель Північного Причорномор'я Російською імперією визначило ретельне й всебічне дослідження та детальне відтворення процесу закладення основ гідрографічної служби, що формувалась паралельно зі створенням Чорноморського флоту. Авторка зазначає, що формування гідрографічної служби починалося з виконання морськими офіцерами окремих описів гирл річок, гаваней, ділянок морського узбережжя на замовлення державних структур з метою освоєння територій, морської торгівлі, забезпечення військових дій. У підсумку проведення великого обсягу гідрографічних досліджень та картографування берегів Чорного, Азовського та Мармурового морів сприяло формуванню стійкої системи безпеки плавання кораблів та відіграло важливу роль в економічній та бойовій діяльності флотів. Дисертантка акцентує увагу на тому, що проведений нею аналіз роботи гідрографічних установ свідчить про автономне, уособлене положення чорноморської гідрографії в системі імперської гідрографічної служби та підкреслює роль головних командирів Чорноморського флоту, які сприяли

проведенню гідрографічних досліджень, оснащенню спеціальних експедицій усім необхідним та безпосередньо брали в них участь. Предметне висвітлення авторкою специфіки формування системи навчальних закладів морського відомства доводить, що саме з їх випускників формувалася кадровий склад Чорноморської гідрографії. Аналізуючи широкий спектр джерел, дисертантка досліджує процес формування системи безпеки плавання, що передбачав створення окремих гідрографічних підрозділів: маякова, лоцманська служби, служба погоди тощо.

На великому фактичному матеріалі дисертантка розкриває в третьому розділі історичні реалії та наявні протиріччя, що супроводжували процеси виникнення, формування й розгортання діяльності гідрографічної служби Чорноморського флоту. Аналізуються зміни в системі чорноморської гідрографії, спричинені промисловим переворотом на Півдні України у другій половині XIX ст. Установлено, що дієвим поштовхом для подальшого розвитку гідрографічних робіт став новий етап у суднобудуванні, а саме перехід від будівництва дерев'яних вітрильників до створення металевих парових флоту. Новим в роботі є акцент на вплив гідрографічних досліджень на розвиток цивільного суднобудування, будівництво портів та створення потужної структури комерційного флоту, що у підсумку сприяло загальному розвитку економіки Півдня України.

Серед усього комплексу заявлених у в третьому розділі проблем, безумовно, знаковим є визначення ролі окремих постатей у створенні та функціонуванні гідрографічних служб Північного Причорномор'я у XIX – на початку XX ст. У науковій роботі комплексно оцінено науковий доробок вчених-гідрографів та офіцерів Чорноморського флоту в становленні теоретичних та прикладних основ гідрографічної науки у чорноморському регіоні на прикладі як всесвітньо відомих особистостей Ф.Ф. Беллінсгаузена, С.О. Макарова, М.І. Андрусова, В.І. Зарудного так і раніше невідомих фактів щодо науково-технічної діяльності окремих представників гідрографічної

науки. Авторка робить акценти на безпідставно забуті сюжети з життя та діяльності відомих фахівців у галузі гідрографії, що зробили вагомий внесок у розвиток матеріально-технічної складової чорноморської гідрографії, в становлення окремих гідрографічних служб: С.М. Сантапансєва, О.П. Лоїдіса та інших.

Все це визначає новизну дослідження Т. С. Мітковської, концепція якої розкривається у процесі розв'язання дисертаційних завдань.

Дисертаційну роботу завершують висновки, які цілком відповідають її завданням, є аргументованими, логічними і відображають узагальнені результати дослідження. У висновках авторка висловлює конкретні рекомендації стосовно подальшої розробки досліджуваної проблеми.

Привертає увагу й фундаментальність запропонованих додатків, що значно посилюють висновки авторки. Крім того, поданий в кінці дисертації термінологічний словник сприяє комплексному розумінню гідрографічних основ.

Практичне значення дисертаційного дослідження Т.С. Мітковської полягає у тому, що його результати можуть бути використані у підготовці узагальнюючих праць з історії України, історичного краєзнавства, історії науки, підготовці довідкових та біографічних видань. Викладений матеріал може використовуватися в практичній діяльності історичних музеїв.

Узагальнення і висновки, зроблені в результаті дослідження, є корисними для визначення тенденцій і можливостей організації та діяльності служби гідрографії в іншому часовому вимірі та в інших соціально-економічних умовах, зокрема в сучасності.

Основні положення дисертації мають належну апробацію. Результати наукових пошуків автора знайшли відображення у 16 публікаціях та виступах на наукових конференціях.

В цілому позитивно оцінюючи дисертацію Т.С. Мітковської, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження і побажання:

1. Аналіз літератури бажано було розширити за рахунок огляду зарубіжної історіографії та звернути більшу увагу на нові тенденції в сучасному історіографічному доробку.
2. На нашу думку, широкий спектр діяльності підрозділів гідрографічної служби у Північному Причорномор'ї не дав можливості авторці більш детально охарактеризувати роль гідрографічних досліджень в оптимізації господарської діяльності в територіальному морі України, на внутрішніх водних шляхах та у військовій галузі південного регіону.
3. У дисертації спостерігається деяке дублювання біографічних даних вчених-гідрографів у основному тексті та у додатках. Не завжди відбувалося пропорціональне подання біографічних характеристик окремих представників гідрографічної науки. Великий обсяг інформації присвячено уродженцю Миколаєва, всесвітньо відомому вченому С.О. Макарову. Авторка акцентує увагу на гідрографічному аспекті діяльності вченого, проте наведений нею фактологічний матеріал вже досить відомий у вітчизняній історіографії.
4. У авторському тексті іноді зустрічаються повтори, є помилки граматичного, синтаксичного та пунктуаційного характеру, а також неточності перекладу з російської мови. У процесі подання матеріалу іноді порушено хронологію подій, що певною мірою ускладнює його сприйняття.

Проте ці недоліки не знижують високого наукового рівня дисертації Т.С. Мітківської «Розвиток гідрографії у Північному Причорномор'ї у ХІХ – на початку ХХ ст.». Вона є завершеним і самостійним дослідженням і відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р. та

№ 1159 від 30.12.2015 р., а її авторка – Тетяна Сергіївна Мітковська – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент
доктор історичних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри українознавства
та загальної мовної підготовки
Запорізького національного
технічного університету

Г.І. Шаповалов

14 травня 2018 р.

Вчений секретар вченої ради ЗНТУ
доцент

В.В. Кузьмін